

Ο Paulo Freire και το αναλυτικό πρόγραμμα

εκδ. Βάνιας, 2005
σελ. 307, τιμή 15,68 €
ISBN 960-288-135-6

Ο βραζιλιάνος Paulo Freire (1921-1997), ένας από τους μεγαλύτερους παιδαγωγούς του 20ού αιώνα, συνέλαβε την αλλαγή της κοινωνίας μέσα από μια νέα αξιολόγηση της σημασίας και των μεθόδων της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση στη σκέψη του Freire αποτελεί ένα όπλο για αλλαγή, ένα μέσο που με αυτό οι άνθρωποι μπορούν να αντιλαμβάνονται, να ερμηνεύουν, να κρίνουν και να μεταμορφώνουν τον κόσμο τους ώστε να συμμετέχουν ενεργά στις ιστορικές εξελίξεις.

Η θεωρητική και πρακτική του εργασία συνδέθηκε άμεσα με το σχεδιασμό προγραμμάτων εκπαίδευσης (γραμματισμού και μετα-γραμματισμού) στη διάρκεια των δεκαετιών του 1960 και του 1970 σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής, καθώς και την αναμόρφωση του σχολικού προγράμματος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στο Σάο Πάουλο, στην αρχή της δεκαετίας του 1990.

Ο σχεδιασμός του αναλυτικού προγράμματος αναφέρεται στη διαδικασία, στα υποκείμενα που την προσδιορίζουν και στα δομικά στοιχεία (σκοποί και περιεχόμενο) τα οποία επιλέγονται για να χρησιμοποιηθούν.

Ο κ. Γρόλλιος μελέτησε το σύνολο των διαθέσιμων κειμένων του Freire και των βιβλιογραφικών αναφορών που αφορούν το έργο του για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος. Επίσης έλαβε υπόψη του τις μεταβολές των πολιτικών θέσεων του Freire και τη συσχέτισή τους με το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος σε κάθε περίοδο αλλαγής (της πολιτικής του θέσης) καθώς και τη σύγκριση με άλλες οπτικές του αναλυτικού προγράμματος στις ΗΠΑ (20ός αιώνας). Έτσι, δίνει απαντήσεις στα κεντρικά ερωτήματα της μελέτης του. Αυτά αφορούν τις θέσεις και το χαρακτήρα της οπτικής του Freire για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος καθώς και στους κοινωνικούς, πολιτικούς και ιδεολογικούς όρους της ιστορικής της διαμόρφωσης. Τέλος αναφέρεται και στον τρόπο με τον οποίο επηρεάστηκαν οι παιδαγωγοί των ΗΠΑ στο πεδίο του αναλυτικού προγράμματος και διαμόρφωσαν την αποκαλούμενη κριτική παιδαγωγική (στη δεκαετία του 1970).

Στο 1ο κεφάλαιο ο συγγραφέας παρουσιάζει τις θέσεις του Freire για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος την πρώτη περίοδο σκέψης και δράσης του μέχρι το 1964, όπως παρουσιάζονται στο δοκίμιο με τίτλο η «Εκπαίδευση ως Πρακτική της Ελευθερίας». Η Βραζιλία στη δεκαετία του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60 βρισκόταν σε μια διαδικασία μετάβασης από μια κλειστή (κοινωνία της σιωπής) σε μια ανοιχτή κοινωνία.

Στη θεωρητική σκέψη του Freire κυριαρχούν οι έννοιες της ανατροπής, «της κουλτούρας της σιωπής», του εξανθρωπισμού, της κριτικής συνείδησης, της μεταμόρφωσης ενός σύνθετου συστήματος αλληλοσχετιζόμενων πραγματικοτήτων και της δημιουργία ενός νέου τύπου πολιτικής και πορείας με την ενεργό συμμετοχή των λαϊκών μαζών στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη της Βραζιλίας.

Για τον ίδιο, η εκπαίδευση θα βοηθούσε στην εξεύρεση λύσεων για τα προβλήματα της κοινωνίας της Βραζιλίας και την πραγμάτωση της μαχόμενης δημοκρατίας η οποία αποτελούσε τον κεντρικό πολιτικό σκοπό, με ένα αναλυτικό πρόγραμμα που κεντρικός εκπαιδευτικός στόχος θα ήταν η διαμόρφωση κριτικής σκέψης. Για το λόγο αυτό συγκροτεί μια ριζοσπαστική φιλελεύθερη πρόταση για το σχεδιασμό του προγράμματος (μια ριζοσπαστική εκδοχή της φιλελεύθερης οπτικής του Dewey) με στοιχεία λαϊκού – δημοκρατικού χαρακτήρα το οποίο προοριζόταν για το γραμματισμό αναλφαβητών. Στηρίζει το περιεχόμενο του προγράμματος γραμματισμού στην έρευνα των παραγωγικών λέξεων αναδεικνύοντας τις βασικές έννοιες, ιδέες και πρακτικές των εκπαιδευμένων που πρόσφεραν δυνατότητες συζήτησης της καθημερινής ζωής σε κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, προτάσσοντας μία εισαγωγική φάση (10 εικόνες) με προαποφασισμένο περιεχόμενο.

Όμως, παρά την αφετηριακή θέση για τον προσδιορισμό του περιεχομένου, ο σχεδιασμός του αναλυτικού προγράμματος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αντιπροσωπευτικός μιας διαφορετικής οπτικής από εκείνες που είχαν εμφανιστεί στις ΗΠΑ, εξαιτίας των αντιφάσεων που παρουσιάστηκαν στη διαδικασία εφαρμογής του. Οι αντιφάσεις αφορούσαν σχετικά την οργάνωση του περιεχομένου και κυρίως την παρέμβαση των «ειδικών» σχετικά με την επιλογή του περιεχομένου. Ο ίδιος ο Freire επισημαίνει: ενώ ο στόχος ήταν σωστός, η μέθοδος για την επιτυχία του λανθασμένη, «βρισκόμασταν σε αντίφαση με τους εαυτούς μας, πρώτον μη ακούοντας τι ήθελαν να συζητήσουν οι άνθρωποι με τους οποίους δουλεύαμε και, δεύτερον, επιλέγοντας μόνοι μας θέματα για διαλέξεις» (LC 90-91).

Στο 2ο κεφάλαιο ο κ. Γρόλλιος πραγματεύεται τις θέσεις του Freire για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος σε σχέση με την αλλαγή πολιτικού προσανατολισμού του Freire και την υιοθέτηση νέων πολιτικών θέσεων έντονα επηρεασμένων από μια ετερόδοξη ερμηνεία του μαρξισμού. Επίσης παρουσιάζει και το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος, όπως παρουσιάζονται στο δοκίμιο με τίτλο η «Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου».

Σ' αυτή τη φάση η διαδικασία σχεδιασμού του αναλυτικού προγράμματος του Freire στη Χιλή (1964-1980) και η εφαρμογή του (Σάο Τομέ – Γουινέα Μπισάου) ήταν πιο περίπλοκη, γεγονός που προφανώς σχετιζόταν με την ένταξή του σε νέο πολιτικό πλαίσιο και τη στήριξή του σε μια πιο συγκροτημένη θεωρία για τη γνώση. Κεντρικός πολιτικός σκοπός του αναλυτικού προγράμματος ήταν η υιοθέτηση ριζικού κοινωνικο-πολιτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική κατεύθυνση.

Έτσι ο Freire υπογραμμίζει την ανάγκη μιας άλλης παιδαγωγικής στρέφοντας την προσοχή του στις εργαζόμενες τάξεις

και στο ρόλο που πρέπει να παίξουν (ως υποκείμενα) στη διαδικασία της απελευθέρωσής τους.

Το περιεχόμενο του προγράμματος οργανώνεται με βάση τα παραγωγικά θέματα τα οποία τοποθετούνταν σε ομόκεντρους κύκλους με κίνηση από το γενικό στο μερικό.

Δόθηκε σημασία στο να συμπεριληφθούν στα περιεχόμενα κυρίως οι αντιφάσεις που προέκυπταν στα πιο σημαντικά θέματα της περιοχής και στις οποίες εμπλέκονταν οι κάτοικοι. Οι κωδικοποιήσεις επιλέγονταν συλλογικά για να χρησιμοποιηθούν στους κύκλους της θεματικής έρευνας με τα εξής κριτήρια: να παρουσιάζουν καταστάσεις οικείες στους ανθρώπους, να συνδέονται με τις εμπειρίες τους, να τους ενδιαφέρουν σημασιολογικά, να παρουσιάζουν σημαντικές διαστάσεις της πραγματικότητας που τα άτομα βιώνουν και να οργανώνονται σαν θεματική βεντάλια. Οι συζητήσεις πάνω στις κωδικοποιήσεις έθεταν σε προβληματισμό τους εκπαιδευόμενους τόσο για την κωδικοποιημένη κατάσταση όσο και για τις απαντήσεις τους, με απώτερο στόχο την απόκτηση γνώσης μιας νέας πραγματικότητας. Οι εκπαιδευόμενοι συμμετείχαν σε κάθε φάση του σχεδιασμού του προγράμματος. Ο ρόλος των παιδαγωγών ήταν να ανοίξουν διάλογο μαζί τους και όχι να μιλούν για τη δική τους κοσμοαντίληψη, ούτε να προσπαθούν να την επιβάλλουν. Γράφει ο Freire: «Η οργάνωση του αναλυτικού προγράμματος που πρέπει να θεωρείται “ως αντικείμενο προς γνώση”, και από τα δύο μέρη, απαιτεί την έρευνα αυτού που συνήθως αποκαλούμε “θεματικό σύμπαν” των εκπαιδευόμενων» (Freire, 1972:180-181).

Στο 3ο κεφάλαιο πραγματεύεται την οπτική του Freire για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος σε σχέση με την αναπροσαρμογή των πολιτικών θέσεων, με την επιστροφή του στη Βραζιλία ύστερα από 16 χρόνια εξορίας και τη συμμετοχή του για πρώτη φορά σε πολιτικό κόμμα, το κόμμα των εργαζομένων. Ο Freire θα υιοθετήσει τις βασικές πολιτικές προτεραιότητες του κόμματος (PT), προβάλλοντας και προωθώντας κυρίως δύο πολιτικές θέσεις, «την ενότητα στο πλαίσιο της διαφοράς» και την εμβάθυνση και πλατιά εφαρμογή της δημοκρατίας. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η στροφή της προσοχής του στη δυνατότητα να εφαρμοστεί μια πολιτική στρατηγική σοσιαλιστικού μετασχηματισμού και στον αναπτυγμένο κόσμο των καπιταλιστικών μητροπόλεων, όπως η Βραζιλία, η οποία διέφερε κατά πολύ από εκείνη του 1964. Γι' αυτό τίθεται η αναγκαιότητα του προσδιορισμού του χαρακτήρα της παρέμβασης στο επίσημο σχολικό δίκτυο. Η παρέμβαση την οποία προτείνει χαρακτηρίζεται από την προώθηση της λαϊκής εκπαίδευσης στο πλαίσιο του επίσημου σχολικού δικτύου.

Κεντρικά στοιχεία του αγώνα του για τη λαϊκή εκπαίδευση αποτελούσαν η καταπολέμηση της σχολικής διαρροής και αποτυχίας, η αμφισβήτηση της κυρίαρχης ιδεολογίας, χωρίς να τον αφήνει αδιάφορο και η αντιμετώπιση του ζητήματος της διδασκαλίας της κυρίαρχης γλωσσικής νόρμας. Αυτό θα εξασφαλιζόταν μέσω μιας ποιοτικής εκπαίδευσης.

Οι βασικές θέσεις που αφορούν το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος των πρωτοβάθμιων σχολείων στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Σάο Πάουλο είναι:

- προσδιορισμός του περιεχομένου με βάση τις αντιλήψεις των ανθρώπων για την κοινωνική πραγματικότητα,
- η σύνδεση του περιεχομένου με το κοινωνικό πλαίσιο, και
- η θέση της απόρριψης κάθε αποκλεισμού απόψεων από το περιεχόμενο του προγράμματος (οι εκπαιδευτικοί ξεκινούν από τη γνώση των μαθητών και τη συνδέουν με την επιστημονική η οποία εμπεριέχει όλες τις θεωρίες κάθε επιστημονικού πεδίου και τις κατανοεί στο φως του κοινωνικού πλαισίου).

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στο σχεδιασμό του προγράμματος είναι ουσιαστικός και βαρύνων, καθότι οι γνώσεις και οι εμπειρίες τους παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία της σύνδεσης των παραγωγικών θεμάτων με τα επιστημονικά πεδία και της διατύπωσης των παραγωγικών ερωτημάτων για τις κωδικοποιήσεις.

Βέβαια στο σχεδιασμό του προγράμματος αυτής της περιόδου δίνεται λιγότερη έμφαση για τον κοινωνικοπολιτικό μετασχηματισμό και αυτό εξαιτίας της διαφοράς του πλαισίου εφαρμογής. Πρόκειται για παιδιά (Πρωτοβάθμια Εκπ/ση του Σάο Πάουλο) όπου το πρόβλημα της εγκατάλειψης του σχολείου και της σχολικής αποτυχίας ήταν τεράστιο με αποτέλεσμα να υπάρχουν άλλες προτεραιότητες.

Τα συμπεράσματα της μελέτης αφορούν τη διαμόρφωση και το χαρακτήρα της οπτικής του Freire για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος, τη διαφορετικότητά της από άλλες οπτικές και τη σύγχρονη αξία της.

Ο κ. Γρόλιος είναι επίκουρος καθηγητής Παιδαγωγικής στο Παιδαγωγικό τμήμα Δημοτικής Εκπ/σης του Α.Π.Θ. Με το βιβλίο του αυτό εισάγει στην ακαδημαϊκή κοινότητα αλλά και στο αναγνωστικό κοινό των εκπαιδευτικών λειτουργών ένα πολύ ενδιαφέρον και σημαντικό θέμα που αφορά τη συμβολή του Freire στην εκπαίδευση και στο σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος, υποδεικνύοντας μια διαφορετική οπτική σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή: όταν το ζήτημα του αναλυτικού προγράμματος τίθεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος στη χώρα μας μετά τη σχετική εργασία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, τη δημοσίευση και εφαρμογή του αποκαλούμενου Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών στην εκπαίδευση.

Το γεγονός επίσης ότι η συζήτηση για το σύνολο ή κάποιες

πλευρές του έργου του Freire στην Ελλάδα είναι περιορισμένη και ότι παραμένουν ελάχιστες οι μεταφράσεις των κειμένων του, καθιστά την έκδοση αυτού του βιβλίου χρήσιμη για ερευνητές και εκπαιδευτικούς. Οι παιδαγωγικές του προτάσεις θα αποβούν γόνιμες για όσους, όπως παρατηρεί ο συγγραφέας, αμφισβητούν θεωρητικά και πρακτικά τις κυρίαρχες υποθέσεις για το σχεδιασμό του αναλυτικού προγράμματος.

Το συγκεκριμένο βιβλίο μέσα από το στοχασμό και την πρακτική σχεδιασμού προγράμματος αποτελεί πολύτιμο εργαλείο γνώσης για όσους είναι διατεθειμένοι να ασχοληθούν με την εκπαίδευση ενηλίκων μέσα από μορφές μη τυπικής εκπαίδευσης αλλά και για εκείνους που διδάσκουν σε τυπικά σχολεία.

Στη χώρα μας η εκπαίδευση σε γενικές γραμμές είναι παραδοσιακή. Ο μαθητής δεν είναι υποκείμενο της διαδικασίας της μάθησης αλλά αντικείμενο στο οποίο ενσωματώνεται γνώση. Οι μαθητές δεν καλούνται να γνωρίσουν, αλλά να αποστηθίσουν όσα αναπτύσσει ο δάσκαλος, με πρωταρχικής σημασίας ζητήματα την αποδοτικότητα με άμεση συσχέτιση μέσω και αποτελεσμάτων.

Μια σημαντική προσπάθεια σήμερα γίνεται στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας που αφορά τη διαδικασία σχεδιασμού του περιεχομένου σπουδών. Οι εκπαιδευτικοί διαπραγματεύονται τη γνώση που φέρνουν οι μαθητές, επηρεάζοντας τα περιεχόμενα της εκπαιδευτικής πράξης με μια προσέγγιση βιωματική και με εργαλεία την έρευνα, τη συζήτηση, την επιχειρηματολογία και τη χρήση διαφορετικών μεθόδων έκφρασης και επικοινωνίας. Αλλά και οι ενήλικοι μαθητές εκφράζουν τις ανάγκες τους, ονομάζουν τις εμπειρίες τους και με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών οργανώνουν, κατανοούν και αποκτούν πλουσιότερη γνώση. Χρησιμοποιούν ιδέες και τεχνικές που θα δώσουν συγκεκριμένη μορφή στις πράξεις τους για τη βελτίωση της ζωής τους και της κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Freire, P. (1972) *Pedagogy of the Oppressed*, Harmondsworth: Penguin.

Μάνθου Χρύσα

Εκπ/κός, Δρ Παιδαγωγικής

Δ/ντρια του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Ιωαννίνων